

ПОНЯТІЙНИЙ АПАРАТ З ПРОБЛЕМИ ГУМАНІЗАЦІЇ ТА ГУМАНІТАРИЗАЦІЇ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ

Щоб уникнути термінологічних непорозумінь, які є в сучасній науковій літературі, спробуємо розібратися із дефініцією понять, похідних від „гуманізм” та „гуманітаризм”.

Закінчення „...ізм” („...їзм”, „...изм”) мають терміни, що означають досить широкий спектр понять:

- певну ідеологію чи політику (націоналізм, шовінізм, космополітизм, опортунізм, фашизм, мілітаризм);
- позицію до чогось (консерватизм, обскурантизм, ревізіонізм, лібералізм);
- принцип діяльності (прагматизм, формалізм, авторитаризм, волюнтаризм);
- природне або суспільне явище (магнетизм, ізоморфізм, метаболізм, паразитизм);
- спосіб мислення (критицизм, нігілізм, містицизм,) та світосприйняття (песимізм, оптимізм, реалізм);
- принцип дослідження (об’єктивізм, діалектизм, історизм);
- відхилення від норми, діагноз (ідіотизм, кретинізм, астигматизм, алкоголізм, канібалізм, вандалізм, алогізм, аутизм);
- етичний принцип (аскетизм, альтруїзм, егоїзм, кар’єризм);
- почуття (патріотизм).

Але найчастіше ці закінчення мають терміни, що означають *систему*:

- систему державної влади (капіталізм, комунізм, парламентаризм);
- систему принципів та методів, наприклад, виховання молоді (скаутизм);
- систему ідей, які визначають напрямок у філософії (монізм, персоналізм, ідеалізм, екзистенціалізм, матеріалізм), теології (пантеїзм, деїзм) чи мистецтві (модернізм, абстракціонізм, примітивізм, класицизм),
- систему поглядів, учень, побудованих на певній гіпотезі чи принципі (платонізм, механіцизм, дарвінізм, пацифізм, біхевіоризм, політехнізм).

Термін „гуманізм” (походить від лат. *humanus* – людський, людяний) означає історично змінювану систему ідей і поглядів, у якій визнається цінність людини як особистості, її права на свободу і вільний розвиток, прояв своїх здібностей, утвердження блага людини як критерію оцінки суспільних відносин. У найбільш широкому розумінні це поняття означає гомоцентризм, орієнтацію на саму людину, її запити і потреби. Гуманізм передбачає вільнодумство, толерантність, пріоритетність права над законом. Кінцевою метою гуманного суспільства має бути задоволення потреб та інтересів особистості. В гуманізмі втілюється споконвічне прагнення особистості, колективу, соціуму до щастя й досконалості.

Гуманізм можна розглядати як вид ідеології, принцип світогляду, одну з форм суспільної свідомості, що впливає на зміст індивідуальної свідомості. В одному з раритетних енциклопедичних словників гуманізм трактується не лише як людяність, людинолюбство, а й як „гармонійний розвиток моральних і розумових якостей людини” [11, 720]. Гармонійне узгодження морального і розумового розвитку залишається й сьогодні актуальним аспектом виховання молоді, запорукою гуманізації суспільства. Існує не менше десяти трактувань поняття „гуманізм” [12, 30-31].

Гуманність – це система установок особистості на соціальні об’єкти (людину, групу), живу істоту, обумовлена моральними нормами і цінностями. Цілком правомірно розглядати гуманність і як інтегровану морально-психологічну якість особистості, що проявляється в усвідомленій повазі до людей та їх гідності, людяності, великодушності, доброті, готовності зрозуміти партнера та вибачити провину ближньому, у прагненні допомогти слабшому. Можна стверджувати, що гуманність включає в себе поведінковий компонент і віддзеркалює моральний та емоційний аспекти гуманізму.

Термін *гуманне виховання* є антиподом жорстокого виховання і асоціюється у нашій свідомості лише з гуманним ставленням вихователя до дитини, відмовою від використання грубих авторитарних методів виховного впливу, тілесних покарань, приниження гідності вихованця тощо. Внаслідок такої звуженості трактування цього терміну, у педагогіці набуло визнання інше, більш змістовне поняття – *гуманістичне виховання*, котре передбачає насамперед „олюднення” знань, тобто таку організацію навчально-виховного процесу, за якого знання не втрачають особистісного змісту, а сам учень не втрачає своєї самобутності. Такого виховання неможливо досягти авторитарними методами, однією лише вимогливістю вчителя до учнів. Воно можливе тільки тоді, коли поряд із вимогами дорослих починають проявлятися ціннісні орієнтації самої дитини, її почуття та інтереси. Гуманістичне виховання має за мету сформувані у школяра особистісно значущі для нього знання і способи діяльності. Воно передбачає максимальне врахування індивідуальностей дітей, створення сприятливих умов для розвитку духовних цінностей усіх учасників навчально-виховного процесу. Лише за таких умов розвиток почуття гуманності в дитини набуває стійкого характеру.

В кандидатській дисертації Кушнір В.М. здійснено одну із перших спроб дати визначення поняття „гуманістичне виховання”, яке вона трактує як „ціленаправлений і організований процес керування розвитком дитини шляхом створення сприятливих умов для максимально повної самореалізації виховання у процесі його співпраці з педагогом і педагогічним колективом” [9, 29]. Це визначення можна взяти за основу, але воно потребує, на нашу думку, деякої корекції.

Тому під терміном „*гуманістичне виховання*” ми розуміємо *спеціально організований процес цілеспрямованого керування розвитком дитини шляхом створення сприятливих умов для максимально повної*

позитивної самореалізації вихованця у процесі його співпраці з педагогами, батьками, членами дитячого колективу та спілкування з природою, оточуючим соціумом і культурою.

Варто зробити два уточнення з приводу вищенаведеного визначення.

По-перше, „самореалізація” зовсім не є синонімом термінів „самоплинність” чи „невтручання”, а означає, насамперед, реалізацію індивідуальних природних задатків та використання сформованих на їх основі якостей особистості.

По-друге, у кожної людини є й такі задатки, на основі яких можуть розвиватися асоціальні якості (клептоманія, агресивність, зверхність, споживацтво). Більше того, з одних і тих же задатків за різних виховних і середовищних обставин можуть сформуватися діаметрально протилежні щодо соціальної цінності риси: здатність захистити себе й іншого або надмірна агресивність, чесність або донощицтво, бережливість або жадібність, щедрість або марнотратство тощо. Саме тому в запропонованому нами визначенні гуманістичного виховання мова йде про *позитивну* самореалізацію вихованця. Адже якщо результатом виховного впливу стане негативна самореалізація особистості, то таке виховання аж ніяк не можна буде назвати гуманістичним, воно стане, радше, асоціальним.

У зв'язку з тим, що доводиться часто використовувати термін „загальнолюдські цінності” (щоб виокремити їх від класових, станових, релігійних, професійних тощо), доцільно дати і його визначення. Досить вдалою, на нашу думку, є наступна дефініція: „*Загальнолюдські цінності* – це історично сформована система узагальнених оцінних уявлень і ставлень людей до найважливіших умов їхнього буття, що забезпечують їхнє збереження і прогресивний розвиток як представників біологічного виду й розумних соціальних істот” [15, 15].

Пріоритетним принципом оновлення всієї системи освіти України є її *гуманізація*, що передбачає спрямованість освіти на людину, на формування її світогляду, на пізнання нею не лише навколишнього світу, а й самої себе. Все це запобігає відчуженню людини від своєї сутності, що становить глибинний зміст гуманізації навчально-виховного процесу. Гуманізація освіти і виховання, як основа нового педагогічного мислення вчителя, передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу в світлі їхньої людинотворної функції. Вона означає прийняття вчителем особистісних цілей, запитів і інтересів дитини, а не підгонку її під певні наперед задані шаблони; ознайомлення з різними світоглядними системами, а не нав'язування їй „єдино правильної” ідеології; створення максимально сприятливих умов для розкриття й розвитку здібностей і обдарувань дитини та її повноцінного життя.

Суть близького за походженням слова „*гуманітаризація*” (французьке *humanitaire* від лат. *humanitas* – людська природа, освіченість, духовна культура) полягає в тому, щоб приохочувати учнів до духовної культури, творчої діяльності, усвідомлення себе як суспільної істоти. У старих довідниках можна знайти роз'яснення, що гуманітаризм – це комуністичний

напрямок, що виник у Франції з 1839р. Гуманітаристи мріяли про рівність і братерство всіх людей, вірили в безмежні можливості вдосконалення людства [11, 720]. Сьогодні прикметник „гуманітарний” означає такий, що має відношення до свідомості людини й людського суспільства.

Гуманітаризація освіти – це переорієнтація її з традиційного предметно-змістового принципу навчання основам наук на вивчення цілісної картини світу, узагальнене осмислення навколишнього й, зокрема, світу культури, світу людини, тобто це переорієнтація освіти на людину, насичення чинних навчальних дисциплін людинознавчим матеріалом, використання наявного в них гуманістичного потенціалу з метою подолання технократизму, бездуховності й формалізму в освіті; формування світогляду на засадах взаємозалежності природи, людини, суспільства. Сутність гуманітаризації освіти полягає в тому, що вона, на думку М.Шведа, сприяє „самовизначенню особистості у світовій культурі” [19, 109]. Володіти великим багажем дієвих знань зі свого фаху – цього ще замало для того, щоб бути у нинішній час професіоналом високого класу, адже справжній професіоналізм формується і всебічно проявляється лише на ґрунті широкого загальнокультурного розвитку особистості. Вчителя це стосується в першу чергу.

Втім, етимологія термінів далеко не завжди є міцним підґрунтям для з’ясування їх суті. Показово, що у давні часи слово „*humanitas*” означало гармонійний розвиток притаманних людині якостей почуття і розуму. Від цього терміну в середньовіччі всі філософські дисципліни стали називати „*studia humaniora*”, тобто „людські знання” (а не церковні дисципліни), знання про людину. Вперше це зробив Ф.Петрарка в одному із своїх творів. Згодом термін „гуманізм”, а не „гуманітаризм”, став означати систему філологічних, історичних, філософських наук (іноді їх ще називали моральними науками). У ХІХ ст. гімназії називалися гуманістичними, а не гуманітарними [див. 14, 18, 20, 1]. Та й за часів Директорії згідно з проектом 12-річної школи в Україні завершальним етапом отримання загальної освіти мала бути чотирьохрічна колегія з такими напрямками: гуманістичним(!), реальним, економічним та дівочим.

Проблема гуманітаризації освіти також має свою досить повчальну історію. З кінця ХVІІІ ст. точаться суперечки між прихильниками формальної теорії загальної освіти (класичний напрям освіти) і матеріальної (реальний напрям). Захисники першої із зазначених теорій вважали, що основною метою навчання є розвиток здібностей учнів, насамперед інтелектуальних, а засвоєння фактів та готових знань основ наук має другорядне значення. Вони висували на передній план розвиток у дітей логічного мислення, здатності до аналізу й синтезу, дедукції та індукції, ігноруючи роль праці та особистого досвіду у вихованні підростаючого покоління. Їхні опоненти, прихильники матеріальної теорії загальної освіти, метою навчання вважали оволодіння знаннями фактів і недооцінювали необхідності розвитку розумових здібностей і духовних сил учнів.

Десятки років школи України працювали за єдиним, уніфікованим навчальним планом, де була явно виражена пріоритетність точних наук. На певних етапах розвитку суспільства, коли відчувалася гостра потреба в розвитку народного господарства, це було у певній мірі виправданим кроком. Але довготривале сліпе дотримання ідеологічного постулату про те, що „буття визначає свідомість”, технізація освіти, зниження її гуманітарного потенціалу, призвели до катастрофічного занепаду громадянської відповідальності людини за свою діяльність та її віддалені результати.

Показовим є те, що саме фізик, тобто явний „технар”, Нільс Бор (1885-1962) ще у 1927 р. сформулював *принцип комплементарності* (від лат. *complementum* – доповнення), який використовувався спочатку лише для пояснення філософських аспектів природознавства, зокрема у фізиці та біохімії. Але згодом з'ясувалося, що цей принцип більш універсальний, охоплює значно ширше коло проблем і має глибокий методологічний зміст.

Застосування принципу комплементарності до основних „протилежностей” – матеріального і духовного – призводить до визнання самого протиставлення їх хибним, беззмістовним, бо матеріальне органічно доповнює (а не нищівно бореться з ним) духовне, а духовне доповнює матеріальне. Цей принцип перекреслює основне питання філософії про первинність чи вторинність буття або свідомості. Доповнюваність, а не непримирима боротьба протилежностей – ось фундаментальна закономірність розвитку природи. Коли протилежності конфліктують, борються, то на цей процес, на руйнацію, витрачається енергія та інші ресурси. Якщо ж різні елементи будь-якої складної системи доповнюють один одного, то вони зберігають не лише енергію та свою цілісність, а й оптимально самоорганізуються у своєму русі від хаосу до порядку. Відкриття Н.Бором принципу комплементарності призвело до виникнення нової галузі наукового знання, синергетики, яка вивчає, пояснює й прогнозує процеси самоорганізації складних систем, їх динамічний рух від хаосу до порядку і навпаки.

Потрібно не протиставляти гуманітарну і природничо-математичну освіту, не сперечатися про пріоритет тієї чи іншої, а шукати шляхи поліпшення обох складових частин освіти в їх єдності і взаємодоповнюваності.

В останні роки в науковій літературі [1, 6, 8] все наполегливіше утверджується поняття „гуманістичний світогляд”, тобто *система поглядів, переконань та ідеалів індивіда, орієнтована не лише на визнання людини як найвищої цінності, а й на пізнання і вдосконалення себе та оточення у повній відповідності із законами матеріального і духовного світу.*

Визнання необхідності дотримання принципів природовідповідності і культуровідповідності в навчанні та вихованні свідчить, що філософи, психологи й педагоги вже тривалий час визнають суб'єкт освіти (учня) як біосоціальну систему. Але ж оточуючий людину світ є системою трьох рівнозначних сфер: „природи”, „суспільства”, „духовного простору”.

Згадаймо, щось схоже, але далеко не тотожне, в історії педагогіки вже було: наприкінці 20-х – на початку 30-х років ХХ ст. у комплексних навчальних програмах зміст шкільної освіти було зведено до трьох основних сфер: „природа”, „праця”, „суспільство”. А от про „духовний простір” у той час, коли здійснювалася ідеологічна установка на формування „войовничих атеїстів”, і мови не могло бути. Час змінився, але і сьогодні духовна складова суб’єкту освіти ще чекає свого визнання як рівнозначної біологічній та соціальній. Причому це визнання має бути не лише на рівні науки, а й у практичній діяльності кожного вчителя.

Довготривале протистояння (знову протистояння, а не взаємне доповнення!) класичного і реального напрямків освіти призвело до виникнення двох багатьох в чому протилежних підходів у вирішенні глобальних філософських і освітянських проблем: сциєнтично-технократичного і гуманістичного. Прихильники першого з них вважають: науково-технічний прогрес зараз настільки потужний, що завдяки йому можна вирішувати будь-які проблеми людства, варто лише екологізувати виробництво, зробити його максимально безвідходним, підготувати нову генерацію технічно більш грамотних спеціалістів. Представники ж гуманістичного напрямку звинувачують технарів у тому, що ті, прагнучи покращити матеріальні умови життя людини за рахунок використання все нових і нових технологій, згубно впливають на природу, що й призводить до глобальних кризових ситуацій. Вихід з такого загрозливого стану вони вбачають у докорінній зміні світоглядної системи цінностей людства. Виникло навіть вчення про цінності – аксіологія.

При визначенні суті й спрямованості гуманістичного виховання, до якого потрібно готувати вчителя, дуже важливо правильно вибрати систему цінностей, що будуть покладені в основу цього виховання. В педагогічній літературі робляться спроби описати найбільш розповсюджені системи цінностей [17] та відповідні стратегії виховання [4].

1. *Виховання, засноване на трансцендентних (релігійних) цінностях* і спрямоване на наближення вихованця до абсолютної цінності – Вищої Істоти. Зокрема, для християн найвищим ідеалом виховання є образ Ісуса Христа, а серед базових цінностей є душа, віра, надія, любов, покута, безсмертя, посмертне щастя тощо, а земні цінності сприймаються як другорядні, тимчасові, тобто такі, що не можуть призвести до справжнього щастя. Активним прихильником цієї стратегії є О.І.Вишневський [3, 4].

2. *Виховання, засноване на вселюдських соціоцентричних цінностях*, де вищою цінністю виступає людство взагалі, і зорієнтоване формування позитивного ставлення до всіх людей, незалежно від раси, національності, статі, соціального походження тощо.

Досить привабливими є базові цінності такого виховання: злагода, солідарність, рівність, мир, свобода, праця, творчість. Втім, насторожують у цій стратегії виховання такі вади, як космополітизм та певна абстрактність: досягнення одного народу привласнюються іншими, солідарність часом стає примусовою, наприклад, у вигляді так званого „інтернаціонального

обов'язку”, а пацифізм може зводитися до підтримування миру на кабальній залежності одного народу від іншого. Для торжества добра в інтересах людства, цілком допустимим є культ сили по відношенню до живої природи, у чому проявляється всепланетарний егоїзм Людини.

Ця стратегія виховання розглядає Людину, а не Бога „вінцем” і володарем Всесвіту, творцем Історії. Навіть якщо віра в Бога окремими прихильниками цієї виховної стратегії і не заперечується, то пріоритетними все-таки залишаються права людини. Але ж ступінь гуманізму проявляється не в масштабності намірів, а в конкретних діях. „Менше тріскучих фраз про любов до людства взагалі, – писав В.О.Сухомлинський, – більше конкретного діла, сердечної участі в житті, у творенні радощів...” [16, 184-185]. Він цілком слушно вважав, що саме з поваги й любові до найближчих людей і, найперше, до батьків, починає формуватися любов до всього людства.

3. *Виховання, засноване на групових соціоцентричних цінностях*, суттєво відрізняється від попереднього тим, що вищими визнаються цінності не всього людства, а лише певної групи, інтереси якої захищає це виховання (свого народу, раси, нації, стану, класу, статі, професії, клану тощо). Наслідком цього є те, що такі цінності не мають універсального характеру, одна частина суспільства приймає її, а інша – ні. Отже, ця стратегія виховання відразу містить у собі протиріччя, усуває можливість гармонії.

Таке виховання, будучи привабливим і прогресивним на початку соціальної боротьби, коли лише починають згуртовуватися сили для захисту експлуатованої або поневоленої групи, у кінцевому результаті стає, як правило, досить шкідливим і небезпечним, бо активно сприяє формуванню групового егоїзму, привчає людину захищати інтереси тільки „своїх” за рахунок ігнорування, а згодом – протиставлення і навіть ворожнечі до інтересів „чужих”.

Відомими класичними варіантами прояву цієї стратегії виховання були: станове (рицарське, дворянське, духовне), класове (комуністичне, буржуазне), расистське, націонал-соціалістичне, шовіністичне виховання. Національне виховання, яке сьогодні є особливо актуальним, бо титульна нація України й досі не позбулася своєї другорядності на власній території, продовжуючи захищати лише свої групові цінності, може з часом стати реакційним і зазнати того ж краху, що й вищеназвані варіанти виховання.

4. *Виховання, засноване на антропоцентричних цінностях*, спрямоване на пріоритетність індивіду в структурі людських цінностей. Людське суспільство розглядається при цьому як спільнота індивідуумів, де кожен розвивається на основі самовиявлення, що і є запорукою загального блага. Базовими цінностями цієї системи виховання є: індивідуальність, самореалізація, автономність, користь.

Провідний імператив такого підходу до виховання – „навчись піклуватися про себе сам, щоб не створювати проблем для інших”. Недолік цієї прагматичної виховної системи полягає у відчутті пригніченості від усвідомлення можливої особистої приреченості внаслідок відсутності

соціальної захищеності, а також загроза перетворення вищої цінності – індивідуалізму – в елементарний егоїзм. У радянській педагогіці егоїзм, антипод альтруїзму, трактувався виключно як негативна якість людини, котру неодмінно слід викоринювати.

Цікавою є точка зору С.Ф.Русової на цю проблему. Вона, підкреслюючи, що дитина від природи егоїстична, вважала, що цей егоїзм необхідний дитині для найкращого розвитку її індивідуальності. Виховання, на її думку, не повинне руйнувати в дитині інстинкту егоїзму – без нього не станеш справжньою людиною, хіба солодкою сентиментальною істотою. Адже хіба не егоїстичні мотиви спонукають спортсмена встановлювати нові рекорди, а людину з непересічними організаційними здібностями – виборювати право керувати колективом чи державою? Та й почуття власної гідності, підтримання честі сім'ї та роду, захист інтересів свого колективу, націоналізм, патріотизм – все це також містить певний відтінок індивідуального чи групового егоїзму. Головне – не лише не порушувати права іншого на такі ж почуття, а й поважати це право. Саме повага до права іншого на власну гідність, на національне самовизначення, на світоглядну позицію і є тією межею, яка відділяє егоїзм-гідність від егоїзму-недоліку.

В реальному житті ми зустрічаємося з проявами елементів усіх чотирьох перерахованих систем виховання. Саме через мікросоціум – сім'ю – дитина молодшого шкільного віку пізнає такі загальнолюдські цінності, як радість життя, доброта, справедливість, чесність, відповідальність, сумлінність, милосердя, людська гідність, щастя. Любов до найдорожчих людей стає для дитини першим проявом гуманізму. Пізніше це почуття переноситься і на інших людей, на живу природу та людство в цілому.

Нині прихильники посилення технологічної складової у змісті початкового навчання, справедливо акцентуючи увагу на тому, що фундамент інтелекту закладається у віці до 12 років, застерігають: порушення збалансованості гуманітарної і природничо-математичної та технічної освіти в початковій школі підірве основи економіки країни [7, 19]. А щоб перекіс у бік технократизму не кидався в очі, „технократичні” навчальні предмети оголошуються також... гуманітарними, „бо „гуманітарний” означає „суспільний”. А яке суспільство може обійтися без технології? Хіба що те, яке потрапляє в повну залежність від іншого, технологізованого суспільства” [7, 20].

Більш помірковано підійшли до питання, які дисципліни можна вважати гуманітарними, у США. Там це питання у 1966р. розглядалося на засіданні Конгресу. Після тривалого обговорення було прийнято рішення, що гуманітарними дисциплінами є сучасні і класичні мови, лінгвістика, література, історія, юриспруденція, філософія, археологія, теорія і критика мистецтв, а в суспільних дисциплінах гуманітарними можуть вважатися лише ті аспекти, які мають гуманістичний зміст і використовують гуманістичні методи. Це рішення американських законодавців не є, зрозуміло, істиною в останній інстанції. Про це свідчить і відсутність критеріїв „гуманістичного змісту” та „гуманістичних методів”, і той факт, що

у 1968р. Конгрес США ще раз розглядав це питання, а порівняльна релігія і етика були включені до списку гуманітарних дисциплін ще пізніше – лише в 1970р. [13, 99].

До сьогоднішнього дня тривають дискусії щодо трактування понять „гуманізація” та „гуманітаризація”. В листопаді 1994р. ця проблема протягом двох днів дискутувалася на пленарному засіданні і зборах відділень Академії педагогічних наук України [5].

Гуманітаризація освіти далеко не завжди призводить до її гуманізації, а посилення гуманізації навчально-виховного процесу зовсім не обов’язково означає його гуманітаризацію. Підтвердженням цьому може бути екскурс у минуле. Кілька десятків років тому всі без винятку гуманітарні науки були суто класовими, ідеологічними. Здійснення гуманітаризації в тих умовах означало б, перш за все, підвищення статусу цих наук, збільшення кількості годин на їх вивчення, заклики до політичної пильності та посилення класової боротьби. Таку гуманітаризацію радше було б розглядати як антигуманізацію освіти.

Відомо, що на початку 30-х років з ініціативи Наркома освіти України М.О.Скрипника було запроваджено в X-х класах новий предмет „національне питання”. Але, як видно із змісту цього предмета, він слугував не гуманітаризації шкільної освіти, а завданням класового виховання [10, 215].

Ми не ставимо перед собою завдання визначити ту „золоту середину” в збалансованості гуманітарних та природничо-математичних навчальних дисциплін у початкових класах чи в педагогічних ВНЗ. Це може стати предметом інших досліджень. Але, на наш погляд, більш важливим є не співвідношення кількості годин, що відводитимуться на відповідні предмети, а щоб морально-етичне становлення особистості не відставало, а, навпаки, випереджало її готовність до задоволення матеріально-прагматичних інтересів.

Під *гуманізацією виховання* учнів початкових класів ми розуміємо повагу педагога до особистості дитини, довіру до неї, прийняття її особистих цілей, запитів, інтересів та прагнення дитини реалізувати своє право на щастя; врахування її вікових особливостей і, зокрема, бажання відчувати власне дорослішання; побудову навчально-виховного процесу таким чином, щоб створити умови взаєморозуміння та співробітництва між усіма членами педагогічного процесу й виховати морально-етичну культуру взаємовідносин, які б забезпечували виховання гуманної особистості: доброзичливої, милосердної, толерантної, з розвинутим почуттям власної гідності й поваги до гідності іншої людини. Гуманізація виховання полягає у створенні навколо дитини гуманістичного виховного середовища.

Важливою педагогічною проблемою є визначення мети виховання. І хоч існує точка зору, яку висловив у „Вступі до педагогіки” німецький педагог Ф.Мерц, що не потрібно чітко визначати якусь мету виховання, а досить лише обмежуватися конкретними його цілями-завданнями [21], відсутність мети виховання дезорієнтувала б педагогів та призвела б до привнесення елементів стихійності у систему виховання та її руйнації.

Втім, є й ще одна точка зору [див. 2, 90], згідно з якою суттєвою відмінністю гуманістичної педагогіки у порівнянні з традиційною є те, що загальна педагогічна мета, як і конкретні завдання навчально-виховного процесу, вже не спускаються згори „вищими” інстанціями, а вчитель сам бере найактивнішу участь у їх визначенні та деталізації. В останньому є сенс, але лише за умови, що вчитель керується при цьому життєвими інтересами та потенційними можливостями конкретного вихованця.

Основними *цілями гуманістичного виховання* ми вважаємо:

- Максимально розвинути ті задатки, котрі закладені в дитині від природи (для цього вчитель повинен уміти вчасно помітити початок кожного синтетивного періоду вихованця і вжити необхідні заходи для розвитку відповідних задатків).

- Здійснити „олюднення” змісту навчання в школі, домогтися особистісно зорієнтованого стилю спілкування вчителя з вихованцями.

- Організувати життя у класі і скоординувати спілкування з дитиною у сім'ї таким чином, щоб вихованець відчував задоволення від повноцінності життя: особисту захищеність, радість успіху, віру у власні сили, задоволення від своєї потрібності оточуючим тощо. Іншими словами: не готувати дитину до повноцінного життя у віддаленому майбутньому, а створити повноцінне щасливе життя в шкільні роки.

- Привчити дитину самостійно здійснювати оптимальний вибір своєї дії із альтернативних варіантів з усвідомленням власної відповідальності за результати вибору. Як не парадоксально може видатися на перший погляд, але навіть дітей молодшого шкільного віку можна привчити робити це із задоволенням, але при умові, що вчитель практикуватиме застосування „відповідальності” переважно у формі заохочення за успіх, а не як покарання.

- Сформувати у школяра гуманні моральні якості та оптимістичний погляд на життя (зауважимо, що без наявності у вчителя гуманістичного світогляду досягти цього практично неможливо).

- Правильно зорієнтувати дитину у виборі тих видів („сродної” за Г.С.Сковородою) діяльності, до яких у неї є найбільший внутрішній потяг, що у майбутньому полегшить їй свідомо обрати професію за покликанням, а, значить, стане однією з важливих передумов досягнення особистого щастя.

Список використаних джерел

1. Анкудинова Е.Ш. Управление педагогическим коллективом при формировании гуманистического мировоззрения учащихся профессионального училища // Философия образования. – 2003. – №8. – С.108-113.

2. Бондаревская Е.В., Кульневич С.В. Педагогика: Личность в гуманистических теориях и системах воспитания: Учебное пособие. – ТЦ „Учитель”. – М. – Ростов-н/Д. – 1999. – 563с.

3. Вишневський О.І. На тернистому шляху до себе // Рідна школа. – 1995. – №5. – С.12-15.

4. Вишневський О.І. Система цінностей і стратегія виховання // Рідна школа. – 1997. – №7-8. – С.3-5.
5. Гончаренко С.У. Гуманітаризація освіти як першооснова розбудови освітньої системи України // Педагогічна газета. – Грудень 1994. – №6. – С.1-2.
6. Євтух М.Б., Сердюк О.П. Управління розвитком гуманістичного світогляду вчителя // Формування гуманістичного світогляду вчителя: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 27 вересня 2001р. / Уманський держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. – К.: Науковий світ, 2001. – 133с.
7. Ільченко О.Г. Технологізовані знання та інтелект підростаючих поколінь // Шлях освіти. – 1999. – №3. – С.18-23.
8. Клепар М.В. Формування гуманістичної світоглядної позиції майбутніх учителів засобами народно-пісенної творчості: Дис. ...канд. пед наук: 13.00.01 / Укр. держ. пед. ін-т ім. М.Драгоманова. – К., 1993. – 137с.
9. Кушнір В.М. Провідні гуманістичні ідеї творчої спадщини Януса Корчака у контексті розвитку вітчизняної педагогічної думки: Дис. ...канд. пед наук: 13.00.01 / Уманський педуніверситет ім. П.Тичини. – К., 2004. – 190с.
10. Лікарчук І.Л. Міністри освіти України: В 2-х т. – Т.1. (1917-1943 рр.): Монографія. – К.: Видавець Ешке О.М., 2002. – 328с.
11. Новейший энциклопедический словарь / Под общ. ред. редакцион. коллегии Вестник Знания. – Л.: Изд. „П.П.Сойки”, 1926-1927.
12. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии / С.А.Смирнов, И.Б.Котова, Е.Н.Шиянов и др.; Под ред. С.А.Смирнова. – М.: Издат. центр „Академія”, 2000. – 512с.
13. Пивнева Л.Н. Высшая школа США: социально-политический аспект. – Харьков: ХГПИ им. Г.С.Сковороды, 1992. – 152с.
14. Пирогов Н.И. Чего мы желаем? Отрывок из статьи: Школа и жизнь / Избранные педагогические сочинения. – М.: Педагогика, 1985. – С.112-143.
15. Сергеева В.Є. Про роль духовного катарсису у формуванні загальнолюдських цінностей // Педагогіка і психологія. – 2002. – №4. – С.13-19.
16. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / Вибр. тв.: В 5т. – К.: Радянська школа, 1977. – Т.3. – С.149-416.
17. Тригубенко В. Формування гуманістичних цінностей особистості – сутність педагогічного процесу // Освіта і управління. – 1999. – Т.3. – №3. – С.35-39.
18. Циглерь Т. Очеркъ общей педагогики / Пер. с нем., под ред. М.Лихарева. – СПб. – 1903. – 185с.

19. Швед М. Ідеї гуманізму у сучасній педагогіці // Діалог культур: Україна у світовому контексті. Філософія освіти: Зб. наук. праць. – Львів, 1999. – Вип. 4.

20. Шмидт К. Історія педагогіки, изложена во всемирно-историческомъ развитіи и въ органической связи с культурною жизнью народовъ: История педагогіки отъ Песталоцци до настоящего времени. – М., 1881. – Т.4. – Ч.2. – 519с.

21. Matrz F. Einfuehrung in die Pädagogik. Sechs Kapitels zur Orientierung in der Pädagogischen Wirklichkeit. – Muenchen, 1965.